

ВИКОРИСТАННЯ МЕЛІОРОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ЕКОЛОГО–ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

В.І. Ліщук¹, Т.М. Вісина², М.Є. Ліщук²

¹Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, lishchuk.vira@gmail.com

²Луцький національний технічний університет, visinat@mail.ru, mih.lishchuk@gmail.com

У другій половині ХХ ст. на перезволожених землях України почалась широкомасштабна меліорація. На теперішній час налічується 3,3 млн. га осушених земель (8 % від загальної площі сільськогосподарських угідь). Основні площі осушувальних систем і меліорованих земель зосереджені у Поліському регіоні, зокрема у Волинській області.

Розширення масштабів меліорації привело, з одного боку, до збільшення площі сільськогосподарських угідь, а з іншого – до деградації агроєкосистем, що потребує переоцінки організації землекористування. Розробка та впровадження нових еколого–економічних підходів до господа-

рювання дозволить забезпечити раціональне використання та охорону меліорованих земель, що відповідає стратегічним завданням концепції сталого розвитку.

Землі Волинської області є сприятливими для виробництва сільськогосподарської продукції, проте вимагають регулювання водоповітряного режиму ґрунтів, особливо у весняний період, тому що зростає ризик підтоплень. Понад 50 тис. га земель у квітні місяці мають рівень ґрунтових вод до 0,5 м. Через близьке до поверхні залягання ґрунтових вод весною болота і заболочені землі заливаються паводковими водами. В останні 25 років, у зв'язку із деградацією меліоративних систем, спостерігається вторинне заболочування [0].

Так, у 2010 році підтоплення зазнали сільськогосподарські угіддя на площі 12,42 тис. га, із них 9,34 тис. га – посівні культури, що спричинило втрати для сільського господарства. За розрахунками [2] загальний заподіяний збиток від втрати сільськогосподарської продукції на меліорованих землях Волинської області становив 22,7 млн. грн.

Рівні стабільності та еколого–геохімічної стійкості до техногенного забруднення природних систем Волинської області, розраховані за методикою М. А. Глазовської [3], доводять, що найвища небезпека забруднення ґрунтів існує у Ківерцівському, Рожищенському та Маневицькому районах.

Важливим чинником, що визначає екологічний стан та економічну ефективність використання меліорованих земель, є їх структура. У більшості районів області в структурі меліорованих угідь переважає рілля (від 30 до 50%), значна частка припадає на сіножаті. Така структура земель визначає невисокий рівень екологічної стабільності території і потребує оптимізації. Майже 60 % території адміністративних районів області є екологічно нестійкою, а 40 % – нестабільною [2]. Для підвищення екологічної стабільності площа ріллі повинна бути зменшена на 18 %. Коефіцієнт екологічної стабільності має бути не меншим 0,51.

Основна частина меліорованих земель Волині (56,8 % загальної площі) була надана у власність і користування громадянам. В основному це є сільськогосподарські землі із закритим дренажем (165,2 тис. га) і двобічним регулюванням водного режиму (97,6 тис. га). На одного землевласника припадає близько 3 га землі, що призводить до дрібноконтурності угідь і виникнення низки проблем, що впливають на ефективність використання меліорованих земель [2]. Зокрема: використання земель на правах користування не лише перешкоджає поліпшенням земель, практично унеможливорює капіталовкладення у меліоративні роботи; екологічно необґрунтована практика призводить до повного виснаження земельних ділянок; досягнення угоди десятками та сотнями власників з суперечливими інтересами є проблематичними.

За даними інвентаризації меліорованих земель, яку востаннє проводили у 2008 році, майже 26 % меліорованих сільськогосподарських земель не використовуються у сільському господарстві понад 8 років. Основні причини такої ситуації: організаційно–господарські – 55,4% (зміни власників та форм господарювання, структури сівозмін тощо); незадовільний стан внутрігосподарської меліоративної мережі, гідротехнічних споруд, насосних станцій – 23,5%; незадовільний меліоративний стан земель – 12,2% та інші причини – 8,9% території.

Поліпшення стану меліоративних систем є необхідною передумовою забезпечення як екологічної стабільності території, так і підвищення економічної ефективності використання меліорованих земель. В Україні сформувалась практика фінансування утримання меліоративних систем за рахунок державних коштів, які передбачаються у Програмах заходів із запобігання підтопленню населених пунктів. Інші джерела коштів, як правило, є обмеженими. Крім того відсутня зацікавленість та відповідальність землевласників і землекористувачів у фінансуванні ремонту та реконструкції внутрігосподарських меліоративних мереж.

Результативність господарської діяльності залежить, зокрема, від структури посівних площ на меліорованих землях, яка значно змінилася за 2005–2013 роки. Зокрема, у Волинській області найбільшу питому вагу у структурі посівних площ займають зернові та зернобобові культури (від 50 до 55 % – за всіма землекористувачами та від 54,2 % до 66,1 % – за сільськогосподарськими підприємствами), проте виробництво зерна за досліджуваний період скоротилося на 65 %.

Основним показником, що характеризує ефективність використання меліорованих сільськогосподарських земель, є урожайність культур. Середня урожайність зернових і зернобобових культур зросла на 30,1 %. (із 21,6 ц/га у 2005 році до 28,1 ц/га у 2013 році). У середньому по області урожайність зернових і зернобобових культур вища за урожайність на меліорованих землях.

Аналіз рентабельності продукції і урожайності зернових та зернобобових культур окремих підприємств показав, що вони є вищими там, де площа осушених меліорованих земель – менша. Продукція підприємств, які мають більші площі меліорованих осушених земель, є нерентабель-

ною, а урожайність зернових і зернобобових культур – нижче від середньої по області на 37 %. Це означає, що на діяльність таких господарств негативний вплив спричиняє незадовільний стан меліоративних систем.

Отже, для забезпечення ефективного та екологічно збалансованого використання осушуваних меліорованих земель Волинської області можна запропонувати такі заходи:

- дійовим способом меліорації перезволожених ґрунтів може бути кротовий дренаж, який дозволить знизити рівень ґрунтових вод і запобігти втратам урожаю зернових та зернобобових культур;

- покращенню фізичних і фізико–хімічних властивостей кислих ґрунтів, забезпеченню рослин кальцієм і магнієм, активізації мікробіологічних процесів, підвищенню ефективності мінеральних добрив сприятиме хімічна меліорація (вапнування кислих ґрунтів);

- створювати глибокий гумусовий орний шар, який забезпечує кращий поживний режим ґрунту, підвищує його аерацію, регулює водний режим і підвищує урожайність культур через розпушування ґрунтів;

- запобігати розвитку деградаційних процесів і надмірній розораності сільськогосподарських угідь через консервацію земель (залуження та заліснення), які не використовуються у сільськогосподарському виробництві. Це може наблизити структуру земель до оптимальної;

- вносити органічні (компости торфу з гноєм, гноївкою та іншими компонентами з поєднанням заорювання побічної продукції та сидеральних культур) та мінеральні добрива (на торфовищах є обов'язковим щорічне внесення калійних добрив під усі культури з поєднанням науково обґрунтованих сівозмін), що поліпшить якісний склад ґрунтів та підвищить урожайність культур;

- удосконалити механізм регулювання виробничих процесів на меліорованих землях, застосовуючи як методи контролю, так і стимулювання раціонального й екологічнобезпечного використання меліорованих земель та їх охорону;

- сприяти розширенню джерел фінансування в розвиток землекористування на меліорованих землях через залучення іноземних інвесторів у контексті інтеграції України до ЄС.

Список використаних джерел:

1. Кадацкая О. В. Ландшафтные воды в условиях техногенеза : моногр. / Кадацкая О. В. и др. – Минск : Бел.наука, 2005. – 347 с.

2. Лішук Н. М. Еколого–економічні засади раціонального використання та охорони меліорованих земель на регіональному рівні : автореф. дис. на здобуття ступеня к.е.н: спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / Н. М. Лішук. – К., 2014. – 22 с.

3. Глазовская М. А. Методологические основы оценки эколого–геохимической устойчивости почв к техногенным воздействиям : метод. пособие / М. А. Глазовская. – М. : Изд–во Моск. ун–та., 1997. – 102 с.